

Kamachiykuna Wayraman Rimana Radios Comunitarias
Indígenas Nisqa Ñawinchasqa Sasa Onqoypaq
COVID-19 Nisqa

Cultural **Survival**

Llipinchis
Hark'ananchis
Maychay Onqoyta

Llaqtakunapi tukuy kaq indigena nisqakuna mana hayk'aq kawsaypi, khunan ñaqarishanku manchay onqoy COVID- 19 nisqawan. Cultural Survival, nisqamantapacha llank'akamushan wayraman rimana radios indígenas nisqapaq, llaqtaq ñawinchaykuna chanin ruwaypi riparakanpaq.

Allinpunin llaqtakunapaq radio comunitaria nisqa tukuy indígenas, chaynintan rimarikamuyta atinku, kawsay kasqanman hina paykuna munayninman willarimunku willakuykunata, runamasikuna ñawinchananpaq. Atipaymi yachayqa llaqtakunataq kallpachakamushanku chay radio nisqamantapacha.

Galina Angarova

Indigena Llaqta Buryat,
Kuraq Kamachikuq - Cultural Survival

COVID 19 ALLIN RUWAYPAQ PUSAYKUNA

Kay pusaykunan ñawinchakun allin ruwaypaq radiokunapi rimamuqkuna, tukuy indígenas yupichananpaq imaynachus sapa p'unchay willakuykunata willamunku chay COVID 19 onqoy kawsaypi.

COVID-19

Kay pachapi kawsaq runa, ñaq'arishan mana reqsisqa onqoywan COVID-19 sutichasqa. Maskhayshankun chaypaq hanpita. Tukuy kamachikuqkun kamachimunku runa mana ch'unqusqa kawsananpaq, chayraykun sasa kashan llaqta kamachiypi, kawsayninpi qolqechayninpi ima. Teqsi muyupi sasa kawsaymi yuyaymanachiwashanchis imayna chanin karan ñaupá llaqta runakunaq yachaynin anchayman hina pachamamanchisman kutinanchispaq. Ruwananchis, mink'ananchistaq allin kawsayman, tukuy runa khuyaykuspa kay pachapi kawsananpaq.

Indigenakunaq wayraman rimana wasikunan khunan kawsay pachapi rimayta qespichishanku. Onqoymi lluyllata ñak'arichishan, chayraykun willakuqkuna allinta ñawinchaspa willamunanku chanin willakuykunata.

Yuyariy, yachachiykunaqa ruwakamun runaman willakunanpaq, mana ch'unkusqa kawsananpaq kharullamanta rimaynakunanpaq, makinta sapakutin maqchhikunanpaq mascarilla nisqata siminpi churakunanpaq.

Sasachaykuna Hinallataq Kallpachaykuna

Kay pacha t'ikraykuna yuyaychawanchis imaynan kashan indigena llaqtakuna sasa hinallataq chanin kawsayninpi.

Sasachakuykuna kan, qhali kawsayta mana aypakuqtin, hanpi mana kaqtin, ch'uya unu mana tarikuqtin hinallataq chanin willakuykunata mana uyarikuqtin.

Kallpachaykuna ichaqa kan allin kawsaypi llaqta kawsaqtin, allin mikhuymta mikhuqtin, ñaupá yuyaqpa hanpinwan hanpikuqtin, llaqtapipas khuyakuywan kamachikuqtin.

Cultural Survival wasimantapacha ruwasqa pusaykunata apachimushayku chay onqoyta wasapanapaq, radiokunapi tukuy indígenakunaq willakuyninta, ruwayninta yuyaychaspachis ima. Kay yachaykuna yanapanqa radiokunapi willakuqkunata, allin ruwayllapi yachachimunankupaq, COVID-19 onqoyta tatichikunanapaq. Iskay t'aqapin ñawinchakamun:

Huk t'aqapi kashan ñawinchaykuna radiopi kaqkunapaq.

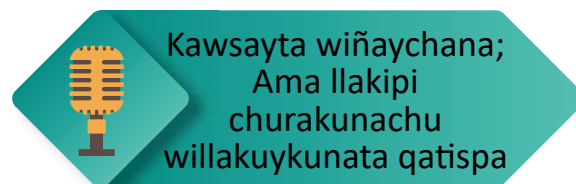
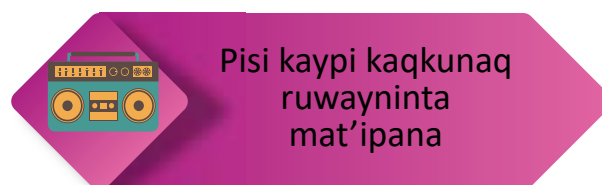
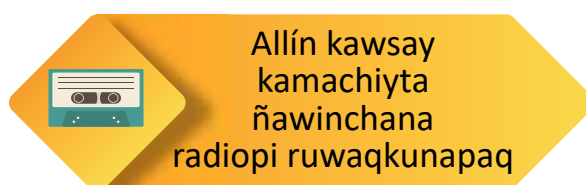

Hukaq t'aqapitaq pusaykuna imaymana willakuykunata awaripa llaqtata yachachikunanapaq.

HUK T'AQA

Mink'asqakunapaq, Radiopi kaqkunapaq Ima
¿Imatan Ruwankuman Radiopi Kaqkuna?
¡Aswanmi Kusa Kawsay!

Allín Kawsay Kamachiyta Ñawinchana Radiopi Ruwaqkunapaq

Radiopi ruwaqkunapaq allín kawsay, kamayta ñawinchakunanpuni Organización Mundial de la Salud -OMS nisqa, willamusqanman hina, kikillantaq sapanka llaqtapi kamachikuqkunaq kamachiyninman hina.

Sasachaykunata Khawarina

Llaqtakunaman purireqtiyki kasukunaykin, kamachikkunaq kamachikusqanta. Chaymi qampaq khali kawsayniykiqpaq.

Llipipas Allin Sutichasqa Kanan

Willakuyta oqarinapaq, sutichakunaykichismi wayraman rimana wasikunapi rimaqkunahina, sapanka llaqtapi kamachiyninman mana tupaykuna kananpaq.

Kawsayta Wiñaychana; Ama Llakipi Churakunachu Willakuykunata Qatispa

Amapuni puriykachashaychu maykunapis onqoy kashanman chaypi, ichaqa riyta atinki sichus allin p'acharusqa kawaq mana onqoyta hap'inaykipaq, yuyariy wayraman rimana wisikunapi rimaqkunaqa wañuqmi kanchis.

Pisi Kaypi Kaqkunaq Ruwayninta Mat'ipana

Sichus ruwaqmasinchiskuna kuraqña kanku otaq ima onqoywanpas kashanku chayqa, ruwayninta wakichina wasinmantapacha ruwamunanpaq.

Pichay
allichay Llanq'ana
wasita

Micrófonos nisqata
karuchana otaq
p'achachina
onqoyta tatichinapaq

Tapukuy ruwasqanchis
khepaman
picharina imaymana
hap'isqanchista

Wayraman rimana
wasipi manan
runakuna kananchu
iskay, kinsa, aswanraq

Rimayta atikunmanmi
chay vía Streaming nisqapi
chaywan manaña
wayraman rimana wasiman
rinapaq

Sapakutin Pichay Llank'anayki Patata

Llank'ana wasita sapakutin pichana. Sut'uq alcohol allinchasqa 70% nisqawan hina, chaymantapas pichakuyta atin unupi thaqruruspa cloro o desinfectante nisqawan.

**Rimayta Atikunmanmi Chay
Vía Streaming Nisqapi
Chaywan Manaña
Wayraman Rimana
Wasiman Rinapaq**

Ruwayta tupachiy radiopi llank'aqmasiwan, willakuy ch'uya lloqserinanpaq vía Streaming nisqapi. Mana chay kaqtinqa teléfono nisqawan rimayniykita apachiyta atinki, ichaqa tarinkin internet nisqapi streaming nisqata. Munasqaykiman rimarinaykipaq katipay kay sutichaypi: www.giss.tv

**Micrófonos Nisqata
Karuchana Otaq
P'achachina
Onqoyta
Tatichinapaq**

Micrófonos nisqa onqoytan mirachinman. Chayrayku rimayta tukuqtiykichis p'achachanta ch'utina otaq hujwan p'istuna sapa mink'asqa runakunawan rimarikuqtin yuyaychakuq kay.

**Wayraman Rimana Wasipi
Manan Runakuna Kananchu
Iskay Kinsa Aswanraq**

Huñukuyta atikunman sichus kanman chhaynapuni, ichaqa kharu kharullapi kananku simita p'istuykuspapuni.

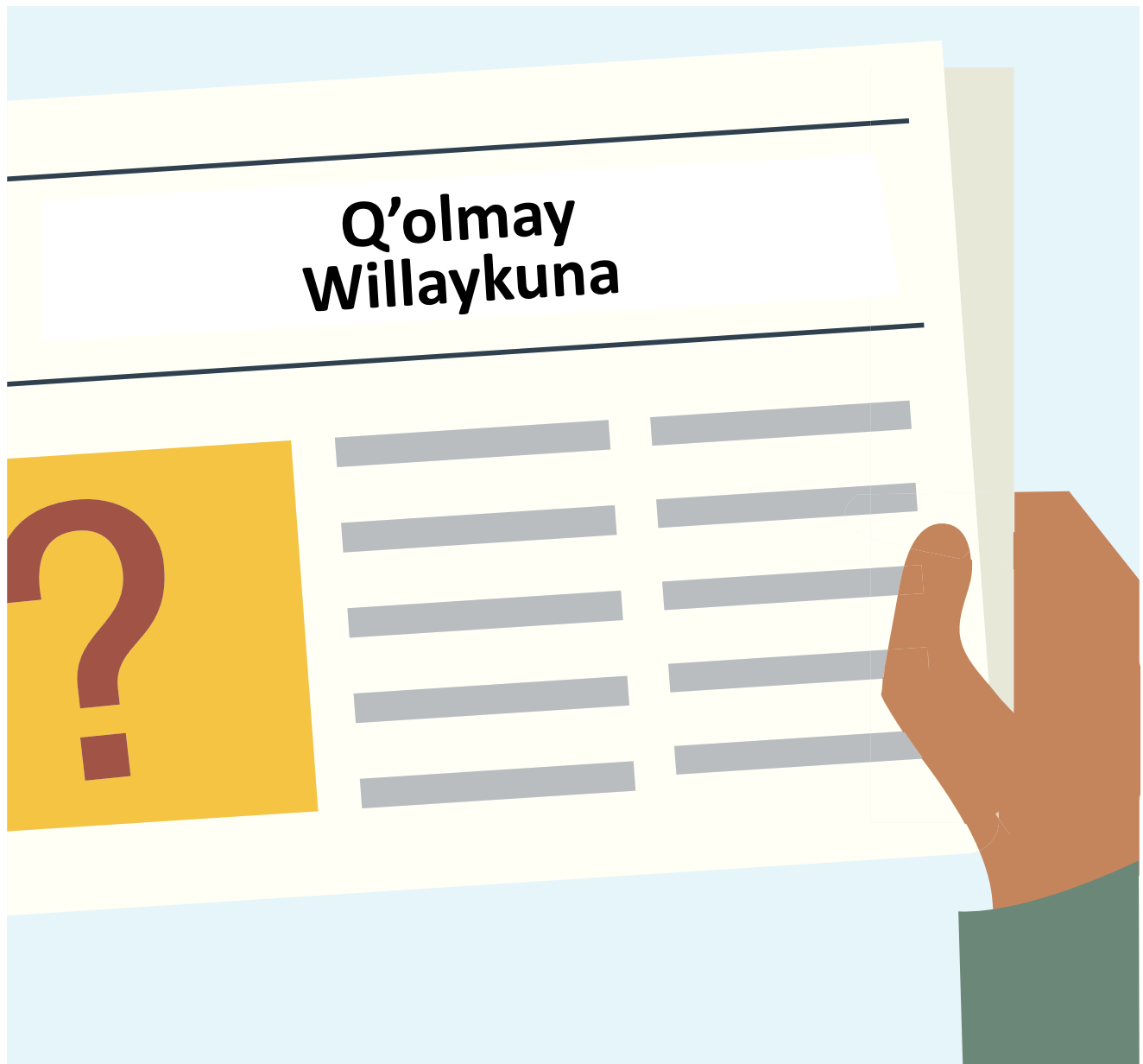
**Tapukuy Ruwasqanchis
Khepaman
Picharina Imaymana
Hap'isqanchista**

Kananmi awa michusqa alcohol etílico. Nisqawan chaywan pichanapaq ichaqa manapunin cloro, nisqawan pichanachu. Alcohol etílico nisqa rantikuyta atikun hanpina khatukunapi

ISKAY T'AQA

Rimaypa Ruwayninkuna

Kay t'aqapin mat'ipasqa, yachayta apachimuyku Organización Mundial de la Salud nisqa, hinallataq maykunachus ruwaypi churakunku COVID-19, nisqapi ñawinchasqankuman hina chaymi tukuy indígenas willaqkunapaq, anchaymanhina mana llakipi ch'uya willayta willanankupaq.

Manan Llaki Willakuyllatachu Willana, Nitaq Q'olmay Willakuytapas

Organización Mundial de la Salud (OMS) wasimantapacha ñawinchakamun chay rimariy “infodemia” nisqa aswanta riparachikamunanpaq. Iman q'olmay willaykuna runakunata yuyaymanachispa llaki kawsayman churayun. Panta, llulla willakuykuna llaqta runata pantachillantaq mayninpi kawsaynintapas sasachaychinmi. Chayrayku manapuni mana allin willakuykunata willarinachu.

Ñawinchana Cheqan Willakuyta, Yuyaqkunaq Yachaqkunaq Willarimusqankuta

Yuyariy manan tukuy yachaqchu kanki, chaypaqmi kanku yachay t'aqweqkuna yachay yuyaychaqkuna chayraykun willakuyta tapuna yachaqkunamanta, kanmanmi hanpiqkuna epidemiólogos, enfermeras, creadores de vacunas y genetistas nisqakuna, paykunan ñawinchamushanku imaynan chay onqoypa mirariynin, anchayman hina willakuyta willarikunanpaq.

OMS Organización Mundial
De La Salud Nisqa

Willarina Ñaupá Yuyaq Hanpiykunamanta, Imaynan Hanpiy Indígenas Llaqtakunapi, Chayta Reqsirichina

Kawsayninchispi yachanchismi imayna khali kayta, allinta mikhuspa, qhora hanpikunawan hanpikuspa. Chayrayku tapuy llaqtapi hanpiqkunata, yachayninta willarimunaykipaq.

Willakuyta Willariy Llaqtaykipa Rimayninpi Hinallataq Español Rimaypi

Sichus willakuykuna willarikun iman kawsay kasqanmanchayqa llaqtan allinta yuyaychanqa uyarisqanta. Chanin willakuykuna rimaqmi kanayki llaqtaykipaq. Radiokunapi mayninpi manan kanchu runa simipi rimaq, ichaqa maskharinapunin qanan rimay kunkanchispi willarikunanpaq. Kanmi hujkuna noqanchis hina ruwaqkuna, paykunaq willakuynintapas willariytan atinchis. Chaypaqmi kay kamachikunaq tukuy pataman sutichamusaqku maykunapin t'aqwiyta atiwaq chanin willakuyta.

Radiokunapi Rimarikun Runaq kawsaynin Chaninchakunanpaq Derechos Humanos Nisqapi

Radiokunapi rimaqkuna rimaykunatan aswanta oqariyta atinku Ilaqta ñawinchakunanpaq chanin kawsaypi derechoshumanos nisqapi chaypitaqmi Ilaqtaq rimarikuynin uyarisqa kanan (kanmanpas kawsaypi sasachaykuna, ñaq'ariykuna chaytapas uyarichinan).

Tatichina Runa Weq'oyta

Maypichus paqariran onqoy, chayta weq'ospan rimaq kanku "virus chino" nispa; Chaymi mana allinpi teci muyupi kallpachachin cheqneykunata, auqakuykunata ima China Ilaqta runamasikunata.

Kay Ilaqtanchiskunapipas, kikillantan ñaq'arinku hawa Ilaqtaman qarkusqa otaq puriq runa masikuna, Ilaqtanman kutimusqa rayku.

Chayraykun yuyarichimuyku willaqkunata, rimasqaykichis chanin kachun, runa imaynaña qaktinpas, ama pitapas weq'ospa p'enqaspa otaq cheqnispa willakuyta Ilaqtaman aypachina.

T'aqwirina Willakuypa Ñanninta Chaninchanapaq

Millay sonqoyoq
runakuna nishutan
willakuykunata, pantanku
qolqerayku; Chay ruwaypin
kashanku hanpikunapi,
wirahanpikunapi
chaymantapas hanpi
ujaykunapi. Sichus
willakuqkunaq siminpi
chekaychasqata uyarikun
kay rimaykunata chayqa,
kutichinan rimayta
allinman kutinanpaq,
ñawinchananchitaq
imaynachus chanin willakuy
ñaupa hapikunamanta
rimarikuqtinpas.

Runata Allinman Khawarispan Willakuyta Willarina

Sichus runata reqsinki chay
covid-19, onqoywan sasachakuspa
otaq wañupunña chayqa
willakuyta willay runata hinallataq
ayllu wasita hayninkaspa.
Yuyaychay maykama
tapukuykunawan chayayta
munanki. Churaykuytaq chay runaq
sasa kawsayninpi.

Llaqtanchispa Kausayninta Hinallataq Kamachikkunaq Ruwaynintan Rimarina Willakuykunapi

Willarina ima kamachiykunan kamachikamun, tukuy llaqtakunapi hinallataq llaqta ayllunchispi, willarina may q'ochirikuykunan qollurapun otaq onqoyrayku mana ruwayta atinkumanchu.

¡Yuyariy!, chaka hinan wayraman rimana wasikuna, willaykuna llaqtaman willarikunanpaq, imaynatas riparayta atikunman covid-19 onqoyta chaymanhina kamachikuqkuna hinallataq hanpiqkuna qallariyllanpi runapi tarinkuman onqoyta. Mana huj runakunaman mirarinanpaq chaymantapas onqoq runata allinta khawarinankupaq.

Allin Kawsay Kamachiykunata Iñina

1. Rimapayay llaqtata wasi ayllunpi sumaq kawsayninpaq. Mink'ariy ruwarinankupaq sirayta, wayk'ukuyta, inkillchayta, imaymana allin ruwaykunata.

2. Mink'ariy llipillan wasipi ruwaykunata ruwanankupaq warmipas kharipas kuskamanta

3. Mink'ariy kamachiykunata, mana wawakunata hijallataq warmikunata wasipi k'irinankupaq. Kay wasillapi kawsay p'unchaykunapin sinchita yapakushan runa k'iriy. Willakuqkun aswantan rimayta oqarinaykichis, llaqta sumaq kawsaypi kawsanankupaq.

4. Mink'ariy wasi aylluta imaymana ñaupa willaykunata willanakunankupaq chaywan llakikuyta khansakuyta tatichinankupaq kay pandemia nisqa kawsaypi.

Allin Kawsay Kamachiykunata Iñina

5. Huj llaqtakunapi sasan kharumanta yachachiykuna kashan yachay wasikuna wesq'asqa tarikuqtin yachaqkunaman manan chayanchu chay Internet nisqa. Chayrayku willakuqkuna yuyaychaychis imayna aswantan yachaykunawan yanapawaqchis wawakunata wayna sipaskunata formatos radiales nisqata awarispá. Mik'ariytaq yachachikkunata radiomantapacha yachachimunankupaq.

6. Willariy llaqtaman maykunachus wesq'asqa runapaq manan onqoy covid-19 nisqata chinkachinapaqchu aswanqa tatichinallapaqmi.

7. Llaqtaq allin kawsayninmantan willakuykunata willanayki kay pandemia nisqa kawsaypi.

8. Rimariy llaqtawan ima yuyaykunatan saqewashanchis kay pachapi sasa kawsay imaynatataqmi allin kawsayman thaskirisunchisman.

9. Rimapayay imakaqta mana rantinankupaq aswan qolqeta wakaychakuchunku.

10. Rimapayay llaqtata yachanankupaq aswanta yuyaychanankupaq. Imaynachus qolqepi onqoy mirarishanman, chayrayku qolqeta hap'iqtinku maqchhikunanku onqoyta tatichinankupaq.

11. Rimariy llaqtaman allin mikhuykunamanta khali kanankupaq, hinallataq yachachiy imaynatas wayk'ukunman sumaq ñaupá mikhuykunata apuchanchiskuna, awkillanchiskunaq khali kawsayninta yupichaspa mikhuyta mikhunankupaq.

¿Maykunapin Onqoyta Hap'iwaq?

Maykunapin Willakuykunata T'aqwiriya Atiwaq:

Organización Mundial de la Salud

<https://www.who.int/es>

Organización Panamericana de la Salud

<https://www.paho.org/hq/index.php?lang=es>

México

<https://verificovid.mx/>

<https://coronavirus.gob.mx/>

Guatemala

<https://www.unicef.org/guatemala/coronavirus-covid-19-lo-que-los-padres-deben-saber>

El Salvador

<https://covid19.presidencia.gob.sv/>

Honduras

<https://covid19honduras.org/>

Nicaragua:

<https://ondalocal.com.ni/>

Panamá

<http://www.mingob.gob.pa/gobernacion-la-comarca-guna-yala/>

<https://www.midiario.com/>

Internet Nisqapi Willakuqkuna Qatipanankupaq Covid-19 Onqoymanta Red Internacional De Periodistas Nisqa

<https://ijnet.org/en>
Red Internacional de Periodistas
<https://gijn.org/gijn-en-espanol/>

<https://derechos.culturalsurvival.org/>
<https://www.culturalsurvival.org/es/covid-19>

<https://www.articulo66.com/>

<https://rdsradio.hn/>

<http://www.vocesnuestras.org/programas/salvador>

<https://www.facebook.com/tvindigena>

<https://tvindigena.org/covid19/>

<http://www.minsa.gob.pa>

Ruwaqkuna:

*Ruway Kamachikuq: Cultural Survival.
T'iqraq Español Simimanta, Runa Simiman – Qosqo Perú suyu: Alejandrina Calancha
Monge, Ch'umpiwilka, Quechua, Perú suyumanta.
Wanki Seq'eq: Patricia Sucely Puluc Tecúm, Maya K'iche, Guatemala suyumanta.
Patara t'aqap, awaq: Circe I. Benítez, Nicaragua suyumanta.*

Ruway Wata: Antisitwa, 2020

Kay Yachaykunan Ruwakamun:

Wasimanta Pacha

